

הסוגיא התשיעית – 'דייסא' (לו ע"ב)

1. חביץ קדרה, וכן דייסא; רב יהודה אמר: שהכל נהיה בדברו; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות.	א. מחלוקת רב יהודה ורב כהנא
2. בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות, כי פליגי – בדייסא כעין חביץ קדרה, רב יהודה אמר: שהכל – סבר דובשא עיקר; רב כהנא אמר: בורא מיני מזונות – סבר סמידא עיקר.	ב. הסבר למחלוקת
3. אמר רב יוסף: כותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו: כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות.	ג. סיוע לרב כהנא ממימרא דרב ושמואל המובאת על ידי רב יוסף

מסורת התלמוד

[1] חביץ... בורא מיני מזונות. ראו להלן, לז"ע"ב (סוגיא יד, "חביצא", פיסקא 1). [2] בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות. השוו ירושלמי ברכות ו א, י ע"ב ("רבי יעקב בר אידי בשם רבי חנינא כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ומחמשת המינין או' עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש"); להלן לז"ע"א (סוגיא י, "מזונות", פיסקא 6); להלן מד ע"א (סוגיא מג, "ברכה אחת מעין שלוש", פיסקא 4); דובשא עיקר... סמידא עיקר. ראו להלן, לז"ע"ב (סוגיא יג, "ריהטא דחקלאי", פיסקא 1). [3] דרב ושמואל... בורא מיני מזונות. להלן, לז"ע"ב (סוגיא י, "מזונות", פיסקא 1); להלן לז"ע"ב (סוגיא יג, "ריהטא", פיסקא 2); השוו לעיל, לה ע"ב (סוגיא ג, "יין", פיסקא 7); עירובין ל ע"א.

רש"י

חביץ קדרה מין מאכל קפוי, כמו חלב שחבצוהו בקיבה, כך עושין מאכל קפוי בקדרה, ולקמן מפרש לה: קמחא ודובשא ומשחא, וקרו ליה אברושד"י (מאכל מתוק העשוי מדבש, קמח ושמן). דייסא של חטים כתושות במכתשת. דייסא כעין חביץ קדרה לקמן מפרש לה: חטי דמתברי באשיתא ויהבו בהו דובשא, ועביד להו בקדירה. סמידא סלת.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

לפי סוגיא זו מברכים "בורא מיני מזונות" על דייסא גרידא, דהיינו גריסי דגן מבושלים [2]. כיוצא בזה נאמר בירושלמי ברכות ו א, י ע"ב:

רבי יעקב בר אידי בשם רבי חנינא: כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה¹ ומחמשת המינין או עליו בורא מיני מזונות ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש.²

ולהלן לז ע"א (סוגיא י, "מזונות", פיסקא [6]) מובאים דברים דומים בלשון ברייתא:

וגבי מעשה קדרה³ תניא: בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש.

אך נחלקו אמוראי בבל בענין חביץ קדרה ודייסא כעין חביץ קדרה, שיש בשניהם תערובת של דגנים ודבש: רב יהודה סבר שהדבש הוא העיקר במאכלים אלו, ומברכים עליהם "שהכל נהיה בדברו", ואילו רב כהנא סבר שהסמידא – מילולית: הסולת – עיקר, וברכתם "בורא מיני מזונות" [2-1].⁴ רב יוסף הכריע כרב כהנא, משום שרב ושמואל קבעו שכל מאכל המכיל דגנים בכמות כל שהיא ברכתו "בורא מיני מזונות" [3].

לכאורה הכריע רב יוסף כרב כהנא ולא מטעמו: רב כהנא סבר שמברכים על חביץ קדרה ועל דייסה כעין חביץ קדרה "בורא מיני מזונות" משום שהדגן הוא עיקר במאכלים אלו, ואילו רב יוסף סבר שאפילו היה הדגן טפל לדבש היינו מברכים על מאכלים אלו "בורא מיני מזונות", משום שרב ושמואל קבעו שכל מאכל המכיל דגנים בכמות כל שהיא ברכתו "בורא מיני מזונות". אך מסתבר שכמות הדבש בחביץ קדרה ובדייסא כעין חביץ קדרה גדולה מכמות הדגן, אחרת קשה להבין את קביעתו של רב יהודה שהדבש עיקר. ואם כן הדבר, נראה שחביץ קדרה ודייסא כעין חביץ קדרה מכילים בהגדרה יותר דבש מדגנים, ואף רב כהנא – כרב יוסף אחריו – פסק שברכתם "בורא מיני מזונות" משום שהוא סבר כרב ושמואל. לעומת זאת, מסתבר שרב יהודה חלק על דברי רב ושמואל כפי שהם מובאים בסוגיא שלנו, וקבע שמברכים על מאכלים אלו "שהכל נהיה בדברו", משום שרובם דבש.⁵

הקושי העיקרי בסוגיא הוא בהגדרת המאכלים "חביץ קדרה", "דייסא גרידא" ו"דייסא כעין חביץ קדרה". משמעות המילה "חביץ" אינה ברורה כל צורכה, אך מן הסוגיא עולה שאחד המרכיבים שבחביץ קדרה הוא דבש, שהרי ההבדל בין "דייסא גרידא" ל"דייסא כעין חביץ קדרה" מתבטא בכך שבדייסא כעין חביץ קדרה יש גם דבש. ולא עוד אלא שניתן להוכיח, כאמור, מן הסוגיא שכמות הדבש שבחביץ קדרה (ובדייסא כעין חביץ קדרה) גדולה מכמות הדגן, שהרי אחרת קשה להבין את קביעתו של רב יהודה שהדבש עיקר.

- 1 נראה שהביטוי "כעין סולת וכעין חליטה" מתייחס לדייסא מבושלת. ראו להלן, בסוף מדור זה.
- 2 השוו להלן מד ע"א (סוגיא מג, "ברכה אחת מעין שלוש", פיסקא [4]): "אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי חנינא: כל שהוא מחמשת המינין – בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש". וראו להלן, הדיון בסוגיא הבאה, "מזונות", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: המימרות של רב ושמואל", ולהלן, הדיון בסוגיא מג, "ברכה אחת מעין שלוש", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה".
- 3 מעשה קדרה היינו דגנים גרוסים או אורז המבושלים בקדרה. ראו להלן, הדיון בסוגיא הבאה, "מזונות", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: לתולדות הברכה בורא מיני מזונות".
- 4 יש לקבל את פירושו של בעל הגמרא בפיסקא [2] שלפיו רב יהודה ורב כהנא נחלקו בדייסא כעין חביץ קדרה דווקא, דהיינו תערובת של דייסא ודבש, אחרת באמת קשה להבין את עמדת רב יהודה (וראו להלן, הדיון בסוגיא יז, "שתיתא", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה"). ונראה שהגרסן שניסח את נושא המחלוקת בלשון "דייסא, וכן חביץ קדרה" לא טרח לציין שמדובר בדייסא כעין חביץ קדרה, והסתמך על כך שבהקשר שבו נידונים דייסא וחביץ קדרה כאחד ברור שהדייסא הנידונה היא דייסא כעין חביץ קדרה. ושמה נהגו במקומו לאכול דייסא באופן רגיל בדבש.
- 5 אפשר שרב יהודה לא חלק במודע על רבותיו רב ושמואל. כפי שנראה להלן, בדיוק בסוגיא הבאה, "מזונות", מימרת רב ושמואל בענין זה נשתמרה בשתי גירסאות שונות: "כל שהוא מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות", ו"כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות". בעל הגמרא שם מניח ששתי הגירסאות אותנטיות ושתייהן אליבא דהלכתא, ולפי זה רב יהודה אכן חולק כאן על רבותיו. אך כפי שנציע להלן, בדיון ההוא, אפשר שמדובר בגירסאות חלופיות לאותה מימרא, ולפי זה ייתכן שרב יהודה גרס בדברי רב ושמואל "כל שהוא מחמשת המינים", ולא "כל שיש בו", ומכיוון שחביץ קדרה ודייסא כעין חביץ קדרה רובם דבש אין הם מוגדרים כמאכלים שהם "מחמשת המינים". ראו להלן, הדיון בסוגיא י, "מזונות", מדור "מהלך הסוגיא ותולדותיה: המימרות של רב ושמואל".

מרכיב הדבש הוא מה שמבחינן, אפוא, בין דייסא גרידא לדייסא כעין חביץ קדרה. מה שמבחינן בין חביץ קדרה לדייסא כעין חביץ קדרה הוא מרכיב הדגן. המילה "דייסא" פירושה בכל מקום דגן גרוס,⁶ לעומת קמח שהוא דגן טחון. זו המשמעות של "דייסא" גם בסורית.⁷ לכאורה, אפוא, ההבדל בין דייסא כעין חביץ קדרה לחביץ קדרה עצמו הוא כהבדל בין גריסים לקמח: כדי להכין דייסא כעין חביץ קדרה מבשלים גריסים במים ומוסיפים לגריסים הללו כמות גדולה של דבש, וכדי להכין חביץ קדרה מבשלים⁸ קמח במים ומוסיפים לבלילה זו כמות גדולה של דבש. כך מתפרש הביטוי "חביץ קדרה" בתוספת פרשנית קדומה לסוגיא שלנו שנשתרבה מן הגיליון לשלושה עדי נוסח של הפרק שלנו. בכתבי היד מינכן ואוקספורד, ובנוסח התלמוד שהיה לפני רש"י, מופיעה תוספת פרשנית זו בעיצומה של הסוגיא הבאה, "מוזנות", דף לז ע"א, ובכ"י פריז היא מופיעה בסוף סוגיא יב, "אורז". בין היתר נידון בתוספת זו פירוש הביטויים "חביץ קידרא" ו"דייסא דכעין חביץ קד(י)רה" (כאן על פי כ"י מינכן):

מאי חביץ קידרא? קימחא ודובשא ומישחא דעבדי אברושך.⁹
ודייסא דכעין חביץ קד(י)רה, חיטי דמתברי באסיתא ודובשא דעבדינהו בקידר',

שמשמעו: "מהו חביץ קדרה? קמח ודבש ושמן שנעשו אברושך. ודייסא שהוא כעין חביץ קדרה – חיטים שנשברו במכתשת ודבש שהכינו אותם בקדרה". בעקבות הפירוש הזה הלכו רש"י, שגרס את התוספת בתלמוד שהיה לפניו,¹⁰ והלקסיקוגרפים.¹¹ דומה שפירוש זה יסודו בפיקסא [2] בסוגיא שלנו:

בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מוזנות, כי פליגי – בדייסא כעין חביץ קדרה, רב יהודה אמר: שהכל – סבר דובשא עיקר; רב כהנא אמר: בורא מיני מוזנות – סבר סמידא עיקר.

לכאורה לפי פיקסא זו דייסא גרידא מורכבת מ"סמידא", סולת, בלבד, ואילו דייסא כעין חביץ קדרה מורכבת מסולת ודבש. אך פירוש זה אינו אפשרי, שכן מרכיב הדגן בדייסא הנו, כאמור, גריסים. על כורחנו, אם אינו עניין לדייסא כעין חביץ קדרה תנהו עניין לחביץ קדרה גופו, המורכב מסולת ודבש.

ברם, פירוש זה מעלה כמה קשיים:

1. הדיון "דובשא עיקר... סמידא עיקר" מוסב על "דייסא כעין חביץ קדרה", ולא על חביץ קדרה עצמו. מדוע לא נקטה הגמרא בלשון "גריסים עיקר" או כיוצא בזה, במקום "סמידא עיקר"?
2. בסוגיא יג, "ריהטא", להלן לז ע"ב, נאמר:

אמר רבא: האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא – מברך בורא מיני מוזנות. מאי טעמא – דסמידא עיקר. דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא – מברך עליו שהכל נהיה בדברו. מאי טעמא – דובשא עיקר. והדר אמר רבא: אידי ואידי בורא מיני מוזנות; דרב ושמואל דאמרי תרויהו: כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מוזנות.

הרי שתערובת של סמידא/קמחא ודבש מכונה בארמית בבליית "ריהטא", ולא חביץ קדרה! רש"י שם, ד"ה ריהטא, נאלץ לפרש דהיינו הר, אך לפירוש זה קשה על רבא ובעל הגמרא שלא חיברו ישירות בין דיון זה לבין הסוגיא שלנו, שעניינם אחד. הרי כשם שרב יוסף הכריע כרב כהנא בסוגיא שלנו, נראה ברור מכאן שרבא הכריע כרב יהודה, ואחר כך חזר בו. מדוע לא הובאו דבריו בצמוד לסוגיא שלנו אם מדובר בחביץ קדרה ממש?¹²

12 הריטב"א בחידושו לברכות לז ע"ב, ד"ה דחקלאי, כותב: "דמפשי ביה קמחא בורא מיני מוזנות, אבל אין מברכין בו קמח כמו בתבשיל חביץ קדרה, דאם כן היינו חביץ קדרה דאמרין לעיל". ברם, בקשר לחביץ קדרה הוכחנו שהרכבו בו דבש דווקא, ואף הריטב"א בחידושו לברכות לז ע"א, ד"ה חביץ קדרה וכן דיסא, מפרש "ומטילין בו דבש הרבה". דברי הריטב"א בברכות לז ע"ב צריכים אפוא עיון. על כל פנים, אין נראה שההבדל בין חביץ קדרה לריהטא הוא רק בעניין הכמויות. ואף אם נאמר שההבדל אכן אינו אלא בפרופורציות של המרכיבים, קושייתנו במקומה עומדת: מדוע לא התייחס רבא ישירות למחלוקת שבסוגיא שלנו, מדוע הפריד בעל הגמרא בין הסוגיא שלנו לסוגיא יג להלן?

3. בסוגיא יד, "חביצא", להלן לו ע"ב, נאמר:

אמר רב יוסף: האי חביצא דאית ביה פרורין כזית – בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות; דלית ביה פרורין כזית – בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש... מאי הוה עלה? אמר רב ששת: האי חביצא, אף על גב דלית ביה פרורין כזית – מברך עליו המוציא לחם מן הארץ. אמר רבא: והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא.

מן הסוגיא ההיא עולה בבירור ש"חביצא" עשויה מפירורי לחם, ומכינים אותה בצורות שונות: לפעמים יש בה פירורים בגודל כזית ולפעמים יש בה פירורים של פחות מכזית. אם היא עשויה פירורים של פחות מכזית, לפעמים מכינים מהם תערובת שיש לה "תוריתא דנהמא", תואר לחם, ולפעמים מכינים מהם תערובת שאין לה תואר לחם. המשותף לסוגי החביצא השונים המתוארים בסוגיא ההיא הוא היותם עשויים מפירורי לחם, ולא מקמח או מסולת. כלום ייתכן שבנוסף לכל סוגי חביצא אלו יש גם מאכל נוסף בשם "חביץ קדרה" שאין לו שום קשר עם המאכלים הנ"ל, והוא עשוי בלילה של קמח או סולת ממש, בתוספת דבש? אם "חביץ" הנו שם כולל לסוגי מאכל שונים העשויים מפירורי לחם, כיצד ייתכן שהכינינו "חביץ קדרה" יוחד לתבשיל העשוי מקמח?

מכל הסיבות הללו, נראה שהפירוש המוצע בתוספת הפרשנית המופיעה במקצת עדי הנוסח של הפרק שלנו, שלפיה חביץ קדרה הנו אברושך, אינו מדויק. יש דמיון בין השניים, אך יש גם הבדל: חביץ קדרה עשוי פירורי לחם, כמו שאר סוגי החביץ המוזכרים בסוגיא יד להלן, והוא נקרא חביץ קדרה משום שפירורי לחם אלו מבושלים במים עם דבש בקדרה.¹³ כפי שראינו, רב יוסף פוסק בסוגיא יד שעל חביץ שפירוריו גדולים מכזית מברכים "המוציא", ואילו על חביץ שפירוריו קטנים מכזית מברכים "בורא מיני מזונות". רב יוסף לשיטתו: מן הסתם אין בחביץ מבושל במים המעורבבים עם דבש פירורים הגדולים מכזית.

אברושך, הזוהה כנראה עם מה שמכונה בפרק שלנו "ריהטא" (סוגיא יג), הוא מאכל הדומה לחביץ קדרה, אלא שהוא עשוי מקמח מבושל המהול בדבש.¹⁴ חביץ קדרה וריהטא/אברושך שונים שניהם מדייסא, שהיא חיטה גרוסה מבושלת במים. אם מוסיפים לדייסא גם דבש, היא הופכת ל"דייסא מעין חביץ קדרה".

כפי שנראה להלן, בדיון בסוגיא יד, נחלקו הראשונים אם החביצא העשויה פירורי לחם הנידונה שם היא תבשיל שמבשלים אותו במים, או פירורים הנדבקים יחד על ידי מרק או חלב, או פירורי לחם הנאכלים בתוך מרק חם. אך נראה פשוט מן הסוגיא שם שיש כמה סוגי חביצא, וכפי שתיארנו. ואף אם נפרש שחביצא סתם, הנידונה בסוגיא יד, אינה תבשיל דווקא, נראה ש"חביצא" הוא שם כולל למאכלים שונים העשויים מפירורי לחם, ו"חביץ קדרה" הוא חביץ המבושל בקדרה: פירורי לחם מבושלים במים לכדי בלילה שנהגו להוסיף לה כמות גדולה של דבש.

ולא עוד אלא שנראה שהמילה "חביצא" פירושה פירורי לחם. הפועל חב"ס בארמית פירושו לכתוש או לפורר,¹⁵ וכפי שהראה מו"ר ש"י פרידמן הוא נגזר מן האכדית *habasu*, במובן "פורר, חתך דק".¹⁶ נראה שחב"ץ הוא צורת משנה של חב"ס, וכפי שהציע מיכאל סוקולוף.¹⁷ כיוצא

13 כיוצא בזה פירשו בעל הערוך (ראו הערוך השלם [לעיל, הערה 11], כרך ג, עמ' 335, ערך "חבץ 2"), וש' קרויס, קדמוניות התלמוד, כרך ב/א, תל אביב תרפ"ט, עמ' 203, אלא ששניהם ניסו לטשטש את ההבדל שבין הפירוש שלהם לפירוש המקובל, ודבריהם אינם חריגים מעיים; ראו להלן, הערות 14-15.

14 שלא כדברי בעל הערוך שם, וקרויס שם, עמ' 203 הערה 2, שניסו להמעיט במחלוקת שבינם לבין הפירוש המקובל מקדמת דנא, וזיהו את האברושך עם חביץ הקדרה כפי שהם מגדירים אותו, אף שהיו מודעים לכך שהאברושך הוא מקפה העשויה מקמח.

15 ש"י פרידמן, תלמוד ערוך: השוכר את האומנין, כרך הנוסח, ניו יורק וירושלים תשנ"ז, עמ' 228-229; סוקולוף (לעיל, הערה 6), עמ' 427, ערך "חבס". הנגד קרויס (לעיל, הערה 13), הערה 1, שפירש חב"ץ זה במובן חב"ט, וזיהו בינו לבין חיבוץ החלב, אף שהסביר לנכון שחביצא היינו מאכל כתוש. בעל הערוך, אף שהבחין בין ערך "חבץ 1" שעניינו חיבוץ החלב וערך "חבץ 2", הכניס גם לערך "חבץ 2" את עניין המקפה: "פי' כשיתערב הלחם במקפה ויעשה אחד כמו חביץ קדרה".

16 פרידמן, שם; *Chicago Assyrian Dictionary*, vol. 6, p. 9, s.v. *habasu* (לעיל, סוגיא ח הערה 16).

17 כפי שרומז סוקולוף (לעיל, הערה 6), עמ' 428, ערך חבץ. ואף על פי כן מתרגם סוקולוף חב"ץ *to press*, לעומת חב"ס, שאותו הוא מתרגם אל נכון *to crush*. ונראה פשוט דהיינו כך, שהרי חביצא פירושו לחם מפורר וחבוצא פירושו תמרים כתושים. וראו להלן, הערה 19.

בביטוי שלנו מצאנו בבבלי בבא מציעא צט ע"ב וכתובות פ ע"א "חיבוצא דתמרי", ורב נטרונאי גאון הסביר: "ותמרים יבשות כובשין אותן באותן חותלות וכותשין אותן כדי שלא ירקבו ואוכלים בימי החורף, וחתוכה מאותן חותלות קורין אותה חיבוצא",¹⁸ כנראה על שם הכתישה.¹⁹ וכשם שתמרים כתושים מכונים "חיבוצא", כך גם לחם מפורר.

אך לפי הפירוש שלנו מוקשה הביטוי "סמידא עיקר" בפסקא [2]. "סמידא" פירושה סולת, ולעיל שיערנו שאלו שפירשו שחביץ קדרה עשוי מקמח התבססו על ביטוי זה: אף על פי שהביטוי "סמידא עיקר" מוסב פורמלית על "דייסא כעין חביץ קדרה", ולא על "חביץ קדרה" עצמו, אין הוא מתפרש היטב בקשר לדייסא, שכן דייסא עשויה דגן גרוס, ולא סולת. על כורחם הסבירו פרשנים אלו שרב כהנא סבר ש"סמידא עיקר" בחביץ קדרה, והוא הדין שהדגן הגרוס עיקר בדייסא כעין חביץ קדרה, ועל סמך זה שיערו שחביץ קדרה היינו האברושך הפרסי. אך לשיטתנו לא זה ולא זה מכילים סולת: חביץ קדרה עשוי מפיורוי לחם, ואילו דייסא עשויה מחיטה גרוסה. מזה עניין "סמידא" לכאן?

כאמור, מלשון הסוגיא יוצא בבירור שהביטוי "סמידא עיקר" מתייחס לדייסא כעין חביץ קדרה, ולא לחביץ קדרה עצמו.

המילה "סמידא" היא התרגום ל"סולת" המקראית בתרגומי המקרא הארץ-ישראליים, ואף בתרגום השבעים מתורגם סולת *semidalis*, מילה יוונית הנגזרת מ"סמידא" השמית. המילים סולת, סמידא ו-*semidalis* מתפרשות בדרך כלל במובן קמח מנופה היטב, קמח דק. אך בעברית החדשה משמשת המילה "סולת" גם "כינוי רווח לגריסים הזעירים, הם החלקיקים הקשים יותר של גרגרי החטה, הנשארים אחר ניפוי הקמח: דייסת סולת", לפי מילון אבן-שושן.²⁰ אף על פי שאבן-שושן מגדיר את השימוש הזה שימוש של העברית החדשה דווקא, ו"כינוי רווח", דהיינו שימוש עממי, כבר שיער גוסטב דלמאן שאף הסולת המקראית המשמשת למנחות משמעה כן.²¹ ולא עוד אלא שדלמאן הוכיח זאת על סמך המילה "סמיד" בערבית, שבשימושה העכשווי אינה מתייחסת לקמח טחון דק, הקמח הלבן מן הסוג הטוב ביותר, אלא לחלק הקשה של גרגר החיטה כשהיא גרוסה. ואף "סמידא" הארמית משמעה כן, כפי שמוכיח דלמאן מבבלי פסחים עד ע"ב, שם נאמר שבצק הסמידא מפריד או מיפרד או מיפרך, דהיינו פריך, מפורר, וכן התייחס הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות ו יט לסמידא זו וכינה אותה בעברית "סולת גסה".²² יסוד המילה "סמידא" במילה האכדית *samidu*, כפי שניתן להוכיח מן העובדה שהפועל *samadu* במובן "טחון" נשתמר רק באכדית.²³ ונחלקו חוקרי האכדית אם *samidu* פירושו גריסים, דהיינו דייסא, או קמח טחון דק.²⁴

מכל הנתונים הללו עולה בבירור שגם בסוגיא שלנו, כמו בבבלי פסחים עד ע"ב, "סמידא" פירושה סולת גסה, דהיינו החלק הקשה של החיטה הנשאר בצורת גריסים לאחר ניפוי הקמח.²⁵ ונראה שלכך התכוון גם רבי חנינא בדבריו בירושלמי ברכות ו א, י ע"ב: "כל שהוא כעין סולת

18 תשובות רב נטרונאי בר הילאי גאון, ירושלים תשנ"ד, כרך ב, עמ' 571, סימן שצה-שצו.

19 תשובה זו נעלמה מעיני סוקולוף (לעיל, הערה 6), עמ' 450, ערך חיבוצא, שציטט תשובה אחרת של רב נטרונאי בעניין חיבוצא דתמרי (שם, עמ' 647, סימן תקמט) שבה יסוד הכתישה אינו מוזכר, מה שהביא את סוקולוף לחשוב שהפועל "חביץ" פירושו למעוך, ולא לכתוש, אף על פי שהבחין בקשר שבין הפועל "חביץ" לפועל "חבס".

20 א' אבן-שושן, המילון החדש, ירושלים תשנ"ז, ערך סלת 3.

21 G. Dalman, "Die Mehlartern im Alten Testament", in *Alttestamentlichen Studien Rudolf Kittel zum 60 Geburtstag*, Leipzig 1913, pp. 61-69.

22 דלמאן, שם, עמ' 68-69.

23 ראו *samidu*, S. Kaufman, *Akkadian Loanwords in Aramaic*, Chicago 1974, p. 90, s.v. *samidu*, שם, עמ' 69-68. שאף הוכיח שהמילה נכנסה לארמית מן האכדית בשלב מוקדם יחסית, שכן לאחר הפיצול לדיאלקטים בבליים ואשוריים היינו מצפים לתעתיק "סודיא" או "שמידא" ולא "סמידא".

24 Ein Mehl מתרגם (סוג) *W. von Soden, Akkadisches Handwoerterbuch Band II*, Wiesbaden 1966, p. 1018, s.v. *samidu* של קמח", ואילו *Chicago Assyrian Dictionary*, vol. 15, p. 115, s.v. *samidu B* (לעיל, סוגיא ח הערה 16). מתרגם *groats* (סוג של גריסים). וראו דלמאן (לעיל, הערה 21); B. Landsberger, "Zur Mehlbereitung im Altertum", *Orientalische Literaturzeitung* 25 (1922), pp. 337-334.

25 והשוו גם המילה *semolina* באנגלית המשמשת הן במובן החלק הקשה של גרגר החיטה כשהיא גרוסה והן במובן קמח דורום, שהוא אותו חלק קשה של הגרגר כשהוא טחון ונחשב לקמח מעולה. ראו *The New Encyclopedia Britannica*, fifteenth edition, Micropedia, vol. 10, p. 628, s.v. *semolina*.

וכעין חליטה ומחמשת המינין או' עליו בורא מיני מזוננו ומברך לאחריה ברכה אחת מעין שלש". וכשם שסמידא עיקר בדייסא כעין חביץ קדרה, כך חביצא – פירוורי הלחם – עיקר בחביץ קדרה עצמו.

עיוני פירוש

[3] אמר רב יוסף: כוותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו

בכתבי היד פירנצה ומינכן: "אמר רב יוסף: נקוט דרב כהנא בידך, דדייק וגמיר שמעתא מפומיה דמריה, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו...". הכרעה בלשון "נקוט ד... בידך, דדייק וגמיר שמעתא מפומיה דמריה" מצאנו גם בבבלי ברכות לג ע"ב ובבבלי פסחים נב ע"ב, אלא שבמקרים ההם מדובר בהלכה שנמסרה כלשונה מפי הרב. לכאורה לשון זה אינו מתאים כאן, שהרי אין המדובר כאן בציטוט מדויק מפי הרב אלא ביישום נכון של הלכה של הרב: רב ושמואל עסקו במוצרים שיש בהם מיעוט דגן בכלל, ורב כהנא יישם הלכה זו בקשר לדייסא ולחביץ קדרה.

ייתכן שגירסא זו משנית היא, אבל גם במקרה זה יש להקשות: מה ראו גרסנים אלו להמיר את הלשון הפשוט "כוותיה דרב כהנא מסתברא" בלשון זה דווקא כאן, כשאין מדובר כלל בעניין של דיוק בלשון הרב? כזכור, שיערנו לעיל שרב יהודה לא פסק כרב ושמואל משום שגרס בדבריהם "כל שהוא מחמשת המינים", ולא "כל שיש בו מחמשת המינים". ואפשר שבמסורת פרשנית כל שהיא באה הבחנה זו בין גירסת רב יהודה במימרת רב ושמואל וגירסת רב כהנא במימרת רב ושמואל לידי ביטוי מפורש, מה שהפך את מחלוקתם בעניין חביץ קדרה ודייסא בתוספת דבש למחלוקת באשר לנוסח השמעתא של רב ושמואל ומשמעה. רב יהודה, שגרס בדבריהם "כל שהוא מחמשת המינים", לא חש שום הכרח לברך על תבשילים אלו, שרובם דבש, "בורא מיני מזונות", ואילו רב כהנא, שגרס בדבריהם "כל שיש בו מחמשת המינים", סבר שיש לברך "בורא מיני מזונות" על כל מאכל שיש בו דגן, אף כשהדגן טפל. רב יוסף הכריע כרב כהנא לא רק בעניין ההלכה לגבי חביץ קדרה ודייסא, אלא גם לגבי עצם הכלל שקבעו רב ושמואל: כלל זה קבע שמברכים "בורא מיני מזונות" על מוצרים שיש בהם דגן, ואפילו בכמות קטנה, וכפי שדייק וגמיר רב כהנא: "כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות".

לפי זה ייתכן שגירסת כתבי היד פירנצה ומינכן היא המקורית כאן. אך ברבות הימים נתפסו שני הניסוחים של מימרת רב ושמואל לא כחלופות אלא כמימרות שנאמרו שתיהן במקביל, וכפי שעולה מן הסוגיא הבאה, "מזונות"²⁶. לאור הסוגיא ההיא התקשו גרסני התלמוד להבין את הסוגיא שלנו: מה עניין "דייק וגמיר" אצל מחלוקת רב כהנא ורב יהודה כאן? לכן המירו את דברי רב יוסף המקוריים בביטוי הכללי יותר "כוותיה דרב כהנא מסתברא".